

**MUSIQA TA'LIMI YO'NALISHI O'QUVCHILARINI KASBIY
TERMINLAR VOSITASIDA BILIM DARAJASINI YUKSALTIRISH
METODLARI**

Sadikov Furqat Ergashboy o'g'li

Buxoro davlat pedagogika instituti I bosqich magistranti

Nurullayev Farrux Gaybulloyevich

*Buxoro davlat pedagogika instituti "Musika va tasviriy san'at" kafedrası p.f.f.d
(PhD) professor*

Annotatsiya: *Ilmiy maqolada o'sib kelayotgan, musiqaga ishtiyoqi bo'lgan yosh avlodni musiqiy tushunchalar bilan tanishtirish va ularni musika san'atiga muhabbatini yuksaltirish haqida fikr yuritilgan. Musiqaviy jihatdan savodxonlikka ega bo'lishning aniq maqsad hamda vazifalari mavjud.*

Kalit so'zlar: *San'at, musika, tovush, diapazon; tovush xususiyatlari; ijro etish texnikasi; nota tizimida o'qitish; ansambl; orkestr; musika maktabi.*

O'zbek xalqining ma'naviy madaniyatini rivojlantirish jamiyatda davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan vazifa bo'lib, uni amalga oshirishda yoshlarning estetik tarbiyasi alohida o'rin tutadi. Inson ruhiy olami, nozik his – tuyg'ulari, ichki kechinmalari uning ijtimoiy faoliyatini boshqarishda muhim ahamiyatga ega. Yuksak ruhiy ko'tarinkilik, ajib his-tuyg'ular ichki kechinmalarini mutanosiblashtirishda jozibali musiqaning sehri ta'siri beqiyos ulkandir.

Ajdodlarimiz asrlar davomida musiqaning qudratiga tahsinlar o'qiganlar, o'z munosabatlarida, mehnat faoliyatlarida, hayotda undan bahramand bo'lganlar. Ezgu niyatlarini amalga oshirganlar.

Endilikda musiqaning jozibali, husnkor ko'lam, uning mavqei yanada kengaydi, jamiyatda tutgan o'rni mustahkamlandi. Musika mamlakatimizda katta tarbiyaviy imkoniyatlarga ega bo'lgan mustaqil sohadir. O'quv tarbiya jarayonida musika yosh avlodga ahloqiy-estetik tarbiya berishning asosiy vositalaridan biri hisoblanadi, ta'lim jarayonining bir qadar jadallashuvi samaradorligi unga bog'liq.

Musiqaviy jihatdan savodxonlikka ega bo'lishning aniq maqsad hamda vazifalari mavjud. Bu maqsad va vazifalarni amalga oshirishda mavjud ilmiy va uslubiy yondashuv muayyan yo'nalishni belgilaydi. Musiqani o'zlashtirish,

tinglash, ijro etish va undan hayotda manfaatdor bo'lish insoniy madaniylik bilan uyg'unlashib ketadi.

Xalqimiz yaratgan durdonalarning biri hisoblangan musiqa har sohada, chunonchi, ta'lim – tarbiyada, mehnatda va ijtimoiy munosabatda ma'lum darajada o'z ifodasini topadi. Murg'ak go'dakdan tortib to nuroniy qariyalargacha, san'at ne'matlaridan bahramand bo'ladi, ertangi kunning yanada porloq bo'lishi uchun kurashadi.

Shunday ekan, musiqa ongli faoliyat, samarali mehnat, samimiy munosabat hamda mo'tadil kayfiyat garovi bo'la oladi. Musiqa kundalik hayotimizga qanchalik singib borsa, hayotimiz shunchalik zavqli va mazmunli o'tadi.

Mustaqillik yillarida an'anaviy qo'shiqlar va uning tarixi, ildizini o'rganar ekanmiz eng avvalo "an'ana", an'anaviylik", "qo'shiq", "ashula", "katta ashula" "an'anaviy qo'shiq" tushunchalariga izoh berib o'tishni joiz deb bildik.

An'ana tushunchasi "O'zbek tilining izohli lug'atida" "nasldan naslga o'tuvchi qoida", ya'ni, hayotda qaror topgan va topayotgan urf-odat, udum va boshqa amallarni an'ana tarzda takrorlanib kelishi deb e'tirof etiladi. An'anaviylik esa o'z-o'zidan ushbu jarayonni doimiy ravishda, yillar mobaynida o'ziga xos shaklda takrorlanib kelishi demakdir. Shu nuqtai nazardan biz tadqiq etayotgan an'anaviy qo'shiqlar ham hayotda, kundalik turmush tarzimizda qaror topgan va topayotgan urf-odat, udum va boshqa amallarni avloddan-avlodga yillar mobaynida o'tib klishi va bu jarayonni doimiy ravishda takrorlanishidir. Yana ham oydiroq aytadigan bo'lsak, an'ana – avloddan-avlodga o'tib boradigan, odamlar va keng jamoatchilik tomonidan e'tirof etilib, doimiy o'tkaziladigan ijtimoiy axloq munosabatlarning umumlashgan norma va printsiplaridir. Shu o'rinda qo'shiq tushunchasi keng qo'llanilgan. Adabiyotlarda ko'rsatilishicha, qo'shiq atamasi "shlok", "takshut", "ir" (yir), "kug" kabi nomlar bilan qadimdan atalib kelgan. Dastlab, Mahmud Koshg'ariyning asarlarida "qoshug'" - qo'shiq, qasida, she'r tarzida atalib, so'zning ma'nosini sharhlashdagi to'rtlik ma'nosida ishlatiladi. An'anaviy qo'shiqlar haqida gap ketganda bu iboraga mutaxassislar fikriga tayanib xulosa chiqarish lozim bo'ladi. Atoqli musiqashunos olim R.Yunusov qo'shiq haqida tahrif berib, musiqiy atama, iboralardan foydalanish amaliyotida tegishli nuqsonlar borligi haqida fikr bildirib shunday deydi – "kundalik muomilada tez-tez uchraydigan "qo'shiq" bilan "ashula"ni farqlamaslik, farqlay olmaslik ko'zga yaqqol tashlanadi. Darhaqiqat ushbu fikrlar ayni haqiqat. Qo'shiq atamasi haqida ma'lumot berib o'tdik. Ashula bu bir oz qo'shiqqa nisbatan murakkab janr. Qo'shiqni kundalik hayotimizdagi turli toifadagi odamlar ijro etishlari mumkin. Biroq, ashula ijrochisi ma'lum tayyorgarlikdan o'tgan bo'lishi yoki ustoz saboqlarini olgan bo'lishi lozim.

Musiqa borasidagi tadqiqotlarning o'ziga xos o'rganishili lozim bo'lgan jihati sifatida shuni ham alohida ta'kidlab o'tishni joiz deb topdik. Jumladan, bugungi kunda ijtimoiy hayotimizda ko'p uchraydigan "an'anaviy xonandalik", "an'anaviy qo'shiq", "an'anaviy ashulachilik", "an'anaviy mumtoz musiqa" iboralariga oydinlik kiritib, risolamiz davomida qo'llashimiz uchun oson bo'ladigan atamani tavsif etsak. Ya'ni, aslida qanday yuritishimiz lozimligi xususida ham musiqiy faoliyat doirasida o'z firkmulohazalarni bayon etamiz.

Yuqorida "qo'shiq", "ashula" iboralarga mutaxassislar tomonidan keltirib o'tilgan ta'riflarni bayon etdik. Qo'shiq janrini hech qanday musiqiy tayyorgarligi bo'lmagan, oddiy kasb egasi bo'lgan, musiqa va san'atga qiziqishi bo'lgan fuqarolar ixtiyoriy ravishda ijro eta oladi. Chunki, qo'shiq ijro qilish uchun maxsus tayyorgarik shart emas. Ma'lum ritmga tayanilgan holda kichik diapazonda kuylash mumkin. Biroq, yuqorida ta'kidlanganidek, ashula janrini ijro etish uchun ma'lum ko'nikma va malaka talab etiladi. Ashula janridagi asarlarning juda ko'pchiligi asosan aruz vazndagi she'riy misralardan tashkil topadi va albatta ashulani avj pardalarda kuylash shart bo'ladi. Bu o'rinda musiqashunos olim R.Yunusovning fikrlariga tayanamiz: - "o'zbek an'anaviy musiqasiga xos ichki qonuniyatlarning eng muhim qirralaridan biri – avj masalasidir. Uni ilmiy jihatdan to'g'ri idrok etib olish ko'p chalkashliklarni oldini oladi. Avj atamasi xususida atoqli olim I.Akbarov o'zining "Muzika lug'ati" kitobida shunday tahrif beradi. Avj arabcha bo'lib "cho'qqi, musiqa bayoni va rivojida eng yuqori nuqta" degan ma'noni anglatadi deb tahrif beradi. Bu o'rinda yana musiqashunos olim R.Yunusovning avj atamasi xususidagi fikrlariga qaytamiz. O'zbek milliy musiqachilar istehmolida bu avj so'zini asosan uch toifaga bo'lib, izohlaydi. Birinchidan, avj – har qanday musiqa asarning eng baland, cho'qqi pardasining lo'nda ifodasi. Bunday keng ma'noli avj atamasidan xonandalik san'atida cheklanmagan miqyosda foydalanishni aytadi. Ikkinchidan, o'zbek an'anaviy musiqasida rivojlangan shaklning yuqori pardalaridagi maxsus tuzilma tushunilishini hamda hajmada katta, baland pardalarda bayon etiluvchi kuy tuzilmalari asosan bastakorlik ijodiyotining mahsuli ashala, katta ashula, suvora, maqom janrlarga xolsligi va uchinchidan, bir juft kuy avj so'zini qo'shilganligi holda yuritilishini, bunga misol tariqasida "Zebo pari avj", "Turk avji" kabi asarlarni keltirib o'tadi. Demak, ashulada avj pardalar asosiy rol o'ynaydi. Ushbu tafsilotlarni ehtiborga olgan holda aytish joizki tadqiqotimiz mavzusi hisoblangan an'anaviy xonandalik masalasini bayon etishda faqat ashula, katta ashula ijrochilarini o'rganish masalasi yotadi. SHu o'rinda atoqli musiqashunos olimlar F.Karamotli va O.Ibrohimov tadqiqotlarida o'zbek musiqa merosini ikki qatlamga ajratgan holda tasnif etadilar va aynan, ikkinchi

qism musiqa an'analariga an'anaviy xonandalik aytimlarini ashula, katta ashula deb kiritadilar.

Bastakor so'zi tojikcha ("basta" - bog'langan, "kor" - ish, ishlovchi ma'nolarida) kuyni tashkil etadigan unsurlarni bir-biriga bog'lovchi – demakdir; hozirda "kompozitor" (kompozitsiya etuvchi, kuy yaratuvchi) ma'nosida ishlatiladi.

San'at haqida tushuncha. San'at – ijtimoiy ong shakli, insoniyatning mahnaviy boyligi. Ko'p qirrali va olamni badiiy-estetik anglashning o'ziga xos vositasi. Yaratuvchilik, anglash va baholash xususiyatlari. Estetik ahamiyatga ega badiiy ijod. Hodisalar, xarakterlarni obrazli anglash. Obraz – san'atning asosiy ifoda vositasi. Ijodiy saralash. Tipiklashtirish. Umumlashtirish. Bular asosida ijodiy g'oyani, his-tuyg'ularni ifodalash.

San'at mutaxassisligi. Badiiy anglash obhekti sifatida. Inson – shaxsiy va ijtimoiy manfaatlari birligi sifatida. Kishilar, inson va tabiat, inson va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlar. Ham inson, ham voqelikni badiiy-estetik baholash.

San'atning yaxlitligi va ko'p qirraligi. Kompozitsiya va shakl. Mazmun va mohiyat mushtarakligi.

San'at funktsiyalari. Asosiy funktsiyalar. Ijtimoiy. Mahrifiy. Tarbiyaviy. Etik. Kommunikativ. Tomoshaviy. Estetik. Obrazli fikrlash qobiliyatini rivojlantirish. San'atning g'oyaviyligi va badiiyligi. San'atda tarixiylik va zamonaviylik masalalari.

San'at turlari. Asosiy strukturaviy-tasnifiy birligi. Teatr va kinoda so'z, dramatik konflikt va personajlar xatti-harakati. Musiqada ovoz va ohang. Xoreografiyada harakat va ritmika. Tasviriy san'atda: rangtasvirda rang va nur; haykaltaroshlikda plastik yechim; grafikada chiziq, shtrix, nur va soya va h.k.

San'at janrlari. Janr – san'at turi tarkibidagi ichki bo'linishi va nisbatan barqaror, shakllangan xislatlariga, ifodaviy-tasviriy vositalarga ega ekani.

Janrlarning modifikatsiyasi, transformatsiyasi.

Janrlar. Mavzu bo'yicha – tarixiy, zamonaviy, psixologik, ilmiy-fantastik va boshqa. G'oyaviy-emotsionalg' xususiyatlari bo'yicha – lirik, yumoristik va boshqa.

Tuzilmasi, shakli va ijro usuliga ko'ra bo'linishi. Vokal-cholg'u, kamer-simfonik, xor, akademik, xalq, estrada ijrochiligi va boshqa.

San'atda sintez. Sintez tushunchasi, tarixiy ildizlari, tabiati. Ichki va tashqi shakllari.

Sintez strukturasi, komponentlari. Komponent tushunchasi. Ifoda vositalarining uyg'unlashuvi.

ADABIYOTLAR:

1. F. G. Nurullayev, F. To'xtayev - [Musiqiy tovushlarining xususiyatlari tendentsiyalari](#). Journal of science-innovative research in Uzbekistan, 2024/12/1, Tom-2, 12, 8-15 betlar
2. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich, X.G Saidovna. [FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF STUDENTS THROUGH THE MEANS OF UZBEK FOLK SONGS](#). International journal of artificial intelligence ISSN: 2692-515X
3. Xujayev Dilmurod Bakiyevich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MAVRIGI VA BUXORCHA KONSEPTSIYASI TAMOYILLARI BUXORODA QAROR TOPISHI](#), International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING, 2024/4/30, Tom-5, 1, 515-520 betlar
4. D.M Yusupovich, N.F. Gaybulloyevich- [Milliy Musiqa San'ati Ravnaq Topishida O 'zbek Folklorining O 'rni Va Ahamiyati](#)- Diversity Research: Journal of Analysis and Trends, 2024/2/6, Tom-2, 2, 4-8 betlar
5. Egamov Oxunjon Saidovich Nurullayev F.G- [BUXORO VOHASI FOLKLOR QO'SHIQLARI O'ZBEK XALQINING BOY MEROSI SIFATIDA](#), Confrencea - Virtual International Conferences, "International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education." [Vol. 1 No. 1 \(2024\)](#)
6. Istatov Muhridin Qaxramonovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich- [MUSIQIY TOVUSHLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA CHOLGU ASBOBLARIDA JOR BOLISH USLUBLARI](#). International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://confrencea.org> January 30th, 2024, Confrencea 1 (1), 74-78
7. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. [SKRIPKA CHOLG'U ASBOBIGA BIR NAZAR. PEDAGOGS INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL| PEDAGOGS | PED | VOLUME-76 | ISSUE-1\(2025\)](#)
8. Norqulov Sh Sh, F.G Nurullayev. [MUSIQA TO'GARAGLARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHGA OID NAZARIY-PEDAGOGIK HAMDA PSIXOLOGIK ASOSLAR. ЛУЧШИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ| INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL](#). Vol. 39 No. 1 (2025)
9. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich .[O'QUVCHILARGA BOLALAR FOLKLOR QO'SHIQLARINI O'RGATISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI](#).

10. Sayfullayev Sanjarbek Sadullayevich Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. [FOLKLOR QO 'SHIQLARINING O 'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.](#) International Conference on Advance Research in Humanities, Sciences and Education, Hosted from New York, the USA <https://conferencea.org> January 30th, 2024
11. Rustamov Feruz Tavakkal ogli, & Nurullayev Farrukh Gaybulloyevich. EDUCATION OF A CHILD BY MUSIC IN THE EARLY PERIOD OF LIFE. (2023). Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 22, 29–34. Retrieved from <https://sjird.journal-spark.org/index.php/sjird/article/view/863>
12. Usmanov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrukh Gaibulloyevich. THE ROLE OF MUSIC CULTURE LESSONS IN THE GROWTH OF THE CONSCIOUSNESS OF THE STUDENT YOUTH AND NATIONAL THINKING. (2023). *Western European Journal of Modern Experiments and Scientific Methods*, 1(4), 5-9.
13. Usmonov Azizbek Azamatovich, Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. O'Quvchilarni Ma'naviy-Axloqiy Shakllantirishda O'zbek Xalq Qo'Shiqlari Ahamiyati. Progress Annals: Journal of Progressive Research|Vol. 1 No. 8 (2023): Progress Annals. Published: 2023-12-06
14. X.M.Ashurmuxamadovna, N.F.Gaybulloyevich MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING MUSIQIY FAOLIYATI. (2023). Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 3(4), 14-19. <https://mjstjournal.com/index.php/mjst/article/view/282>
15. Nurullayev Farrux Gaybulloyevich. "O'ZBEK MUSIQASI TARIXI" FANINI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR. Ilm-fan va texnologiyalar. 2023 №2(1) Наука и технологии
16. Habibullayeva G.H., Nurullayev F.G. O'ZBEK FOLKLOR QOSHIQLARINING BOLALAR TARBIYASIDAGI AHAMIYATI. Inter education & global study 2023
17. Z.X Xamrayev, F.G Nurullayev - O 'ZBEK ESTRADA SAN'ATINING XALQ MADANIY HAYOTIDA TUTGAN O 'RNI - Экономика и социум, 2023 № 4-2 (107) стр 325-328
18. Hamdamova Sitora Rustamova, Nurullaev Farrukh Gaibullayevich-MUSIC AS A TOOL FOR RAISING CHILDREN EARLY LIFE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. 2022/11/29 Vol.9, 422-427

19. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев-Значение Фольклёрной Музыки В Воспитание Детей. Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities. 2022/11/24. Vol 12. 189-193
20. Rahmonova Hojibuvi Rizojon Qizi, Nurillayev Farrux-Musiqaning inson ruhiyatiga tasiri qadimgi dunyo olimlarining qarashlarida. Ta'lim fidoyilari, OOO «Research and publications» 2022. Vol 24, № 45, 73-83
21. Madaminova Muyassarxon, Nurullayev F.G.-UMUMIY ÓRTA TA'LIM MAKTABLARIDA MUSIQA TARBIYASI. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS) 2022 Special issue, 130-134, OOO «THE FUTURE OF A NEW DAY»
22. Фаррух Гайбуллоевич Нуруллаев- Случайный выбор качественных характеристик материала по музыке или порядок его изложения в процессе создания музыки или исполнения опуса. SCIENTIFIC PROGRESS. 2021. Vol 2, №4 (pp. 588-593)
23. Nurullaev F.G. The role of folklore in the raising of children. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 12, 2020 Part III ISSN 2056-5852.
24. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Роль фольклорных песен в воспитании учащихся. Научно– методический журнал «Проблемы педагогики» №3(48). Москва 2020. С.15-17.
25. Нуруллаев Ф.Г., Композиционный и исполнительский процесс в музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 576-581.
26. Нуруллаев Ф.Г. Импровизаторское творчество в XX веке по сфере музыки // «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021.- pp. 582-587.
27. Nurullayeva N.G., Nurullaeva N.K., Nurullaev B.G. Role and significance of folkler music in the upbringing of children of preschool age. Academicia An International Multidisciplinary Research Journal. Vol.10, Issue 10, October 2020.
28. Нуруллаев Ф.Г., Музыкальный процесс в западной музыке // «SCIENTIFIC PROGRESS» Scientific Journal ISSN: 2181-1601, 2021. - pp.570-575.
29. Нуруллаев Ф.Г., Норова Ш.У. Психология музыкальных дидактических игр на интегрированных занятиях // Вестник интергративной психологии. Журнал для психологов. Выпуск №17, 2018. – С.295-299.

30. Нуруллаев Ф.Г., Нуруллаева Н.К. Музыкально-историческое наследие центральной Азии (психологический настрой армии Темура). Психология XXI столетия, 18-20 марта 2020 года С. 115-118.